

Kerbelâ Olayının Şîî İnançlar Üzerine Etkisi

Selim Özarslan*

Özet

Bu makale İslam tarihinin ilk dönemlerinde yani 10 Muharrem 61/1 Ekim 680 tarihinde meydana gelen Kerbelâ hadisesinin Şîî Müslüman inançları üzerindeki etkisini ve bu olaya bağlı olarak ortaya çıkan yeni inançları ele almakta ve bunların vahyî temele dayalı İslam inançlarıyla örtüşüp örtüşmediği irdelenmektedir. Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da hunharca katledildiği 10 Muharrem yani aşure günü, Şîîlerce önem kazanarak Hz. Hüseyin'in intikamını alma ahdinin tazelendiği bir matem ve acı çekme gününe dönüşmüştür. İslam tarihinde acı hatıralar bırakmış ve aynı ülkü doğrultusundaki insanlar arasında fitneye sebebiyet vermiş bu hazin olayın, günümüz İslâm toplumları arasında da aynı menfi etkiyi uyandırmasını engellemek adına yıl dönümlerinde anılmamasını önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kerbelâ Olayı, Hüseyin b. Ali, Mâtem âyinleri, Kutsal bir mekân (Atebat), Kudsiyet, İnanç, Ritüel.

Effect of the Karbala Events on the Shiite Beliefs

Abstract

This article 61/ 680 first period of Islamic history occurring in the Karbala incident beliefs and the impact these events depending on the emerging deal is new beliefs and their revelation based on the fundamental beliefs of Islam does not coincide with the overlap is examined. Hussein's Karbala on 10 Muharram so brutally murdered the day of Ashura, Shiites gained importance, it has become a day of mourning and suffering of renewed pledge to take Hussein's revenge. Islamic history has left bitter memories and the same ideal line between the human strife gave cause of this sad incident today between Muslim communities also prevents exposure to wake up in the name of an anniversary is not recommend.

---

* Prof. Dr., Fırat Üniversitesi İlahiyat Fak., Kelam Bilim Dalı, ozarslanselim@hotmail.com

Keywords: Event of Karbala, Hussein b. Ali, Condolence rituals, Sacred place (Atebât), Sacredness, Beliefs, Rituals.

1. Giriş

Günümüzde Kerbelâ kavramı, Hz. Peygamber'in kızı Fâtıma'dan (ö. 11/ 632) torunu Hz. Hüseyin'in (ö. 61/ 680) türbesinin bulunmasından dolayı Şiilerce kutsal sayılan Irak'ta bir şehir manasını çağrışırsa da söz konusu bu kavram İslâm tarihindeki şöhretini, Hz. Ali'nin (ö. 40/ 661) Fatıma'dan olan küçük oğlu Hz. Hüseyin'in (ö. 61/ 680) kardeşleri ve aile fertleriyle birlikte 10 Muharrem 61¹ / 1 Ekim 680 tarihinde aşure günü Emevî halifesi Yezid b. Muaviye'nin² (ö. 64/ 684) Kûfe valisi Ubeydullah b. Ziyad'ın birliklerince çölde on gün susuz bırakılarak katledilmesi ve mezarlarının burada bulunmasından almaktadır. Kaynakların bildirdiğine göre bu müessif olayda Hz. Hüseyin ile birlikte ailesinden başta kardeşleri Cafer b. Ali, Osman b. Ali, Abbasu'l-Asğar ve Muhammed b. Ali el-Asğar, Ubeydullah b. Ali, Ebu Bekir b. Ali olmak üzere on yedi erkek şehit edilmiştir.³ Bunların içinde Hz. Hüseyin'in ağabeyi Hz. Hasan'ın oğlu Kasım b. Hasan de bulunuyordu.⁴ Hiç şüphesiz bu hadise yani Hz. Hüseyin'in çocukları ve yeğenleriyle birlikte fecî bir şekilde şehit edilmesi o dönemde sadece Hâşimoğullarını değil, Hz. Peygamber'in bir emaneti konumunda olan Ehl-i beyt'e sevgi, saygı ve hürmet hisleriyle dolu olan bütün Müslümanları da derinden etkilemiş, his ve düşünce dünyalarında onulmaz yaralar bırakmıştır. Ancak şurası unutulmamalıdır ki, Hz. Hüseyin'in ikinci Emevî halifesi Yezid b. Muaviye tarafından şehit edilmesi dinî değil, siyasi/ politik bir olgudur. Hz. Hüseyin'in başına gelenlerin arka planında İslâm öncesinde Hâşimoğulları ile Ümeyyeoğulları arasında yaşanan politik ve sosyo-ekonomik çekişmeler bulunmaktadır.⁵ Dolayısıyla

¹ Halife b. Hayyât, *Tarihu Halife b. Hayyât*, Halife b. Hayyât Tarihi, çev. Abdulhalik Bakır, (Ankara, 2001), 287.

² İkinci Emevî halifesi olan Yezîd b. Muaviye, babası Muaviye b. Ebî Süfyan'ın ölümünün ardından üç yıl sekiz ay halifelikte bulunmuş ve genç sayılabilecek bir anında yani otuz sekiz yaşında vefat etmiştir. Yezid b. Muaviye'den sonra oğlu Muaviye b. Yezid b. Muaviye halife olmuş fakat onun hilafeti de yaklaşık bir buçuk ay sürmüş, yirmi ya da yirmi bir yaşında vefat etmiştir. Bkz. Halife b. Hayyât, *Tarihu Halife b. Hayyât*, 307-308, 310. Emevî iktidarının kurucusu ve ilk Emevî halifesi olan Muaviye b. Ebî Süfyan (ö. 59/ 679), Hz. Peygamber'in vahiy kâtipliğini yapmış sahabeden olan bir kişidir. Bkz. Halife b. Hayyât, *Tarihu Halife b. Hayyât*, 125.

³ Halife b. Hayyât, *Tarihu Halife b. Hayyât*, 287- 288.

⁴ Halife b. Hayyât, *Tarihu Halife b. Hayyât*, 288.

⁵ Benzer değerlendirmeler için bkz. Mahmud Abbas el-Akkad, *el-Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib*, (Kahire, 1948); Sarıçam, İbrahim, *Emevî- Hâşimî İlişkileri İslam Öncesinden Abbasîlere Kadar*, 3. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, (Ankara, 2011), 307 vd.

sorun başlangıçta dinî değil, siyasî ve sosyolojik bir olgu iken daha sonraları adeta dinî bir hüviyete dönüştürülmüştür.

2. Sosyal Bir Olayın İtikâdîleşmesi

Bütün Müslümanlarda olduğu gibi Türk toplumunun tasavvurunda da Kerbelâ, Hz. Peygamber'in Hz. Hasan ile birlikte "dünyada çiçeklerim", "cennet gençlerinin efendileri"¹ diye nitelediği ve "Allah'ım, ben bunları seviyorum, sen de sev"² diye dua ettiği Hz. Hüseyin'in³ ve çoğu Ehl-i beyt mensubu yakınlarının topluca şehit edildiği bir yerin adı olmanın ötesinde bu acı ve kasvetli vakıyı hatırlatan bir remize dönüşmüştür. Ancak bu elim hadise ve bu olayın mağduru olan Hz. Hüseyin'in hayatı zamanla efsanevi ve menkıbevi bir hüviyete dönüştürülerek bu olay ve Hz. Hüseyin'in ismi etrafında yeni bazı inançlar oluşturulmuş ve bunlar Şia'ya mensup yazarlar tarafından yaygınlaştırılmıştır. Bu durum zamanla bu olayda bazı hikmetlerin ve sırların bulunduğu istikametinde iç yüzünü araştırma merakına ve bunların Bâtınî yorumlarına da sebebiyet vermiştir. Yine bu amaçla bazı hadisler uydurulmuş, Kur'an âyetleri örneğin Ahzab sûresinin 33, eş-Şûrâ sûresinin 23. ayetleri⁴ literal manasına aykırı olarak, zorlama tevil ve yorumlarla Ehl-i beyt hakkında yorumlanmaya gayret edilmiştir. Örneğin ilk Şiî bilginlerden Şeyh Sâduk (ö. 381/991), eş-Şûrâ sûresinde geçen kurbâ (yakınlar) ifadesini Ehl-i beyt yani Allah Resulü'nün ailesi olarak tefsir etmiş ve onları, risâletin karşılığı olan bedel olarak nitelemiştir.⁵ Bu tür çabalarla Hz. Hüseyin ve Kerbelâ adı bir tür kült¹ haline

¹ Tirmizî, Ebi İsa Muhammed b. İsa b. Sevrâ, *Sünen*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), "Menâkıb", 31.

² Buhârî, Ebi Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahih-i Buhârî*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), "Fezâilü ashâbi'n-nebî", 22; Müslim, Ebi Hüseyin Müslim b. Haccac, *Sahih-i Müslim*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), "Fezâilü's-sahâbe", 32, 60, 61, 67, 95.

³ Hz. Hüseyin'e "güzel, bir tanecik, güzelsik" anlamına gelen bu ismi dedesi Hz. Peygamber vermişti. Hz. Hüseyin adı gibi fiziki özellikleri bakımından da çok güzel yaratılmıştı. Babası Hz. Ali bir sözünde bunu şöyle ifade etmiştir: "Oğlum Hasan, göğsünden başına kadar olan kısmında, diğer oğlum Hüseyin de bundan aşağı olan kısmında Hz. Peygamber'e çok benzerdi." Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (Beirut: 1405/1985), I, 108.

⁴ "De ki: Ben buna karşılık sizden akrabalık sevgisinden başka bir ücret istemiyorum..." eş-Şûrâ, 42/23.

⁵ Şeyh Sâduk Ebû Câfer Muhammed b. Ali İbn Bâbeveyh el-Kummî, *Risâletü'l-İtikâdî'l-İmamiyye (Şiî-İmamiyye'nin İnanç Esasları)*, çev. E. Ruhi Fırlı, (Ankara, 1978), 132.

dönüştürülmüş, bu acı olayı anmak, Hz. Hüseyin'in şehâdeti dolayısıyla yas tutmak ve bu olayla ilgili eser yazmak mükâfat kazanma aracı kılınmıştır.

2.1-İmamet İnancı

Kerbelâ Hadisesinden veyahut Hz. Hüseyin'in katledilmesinden sonra ortaya atılan inançların başında imamet nazariyesi gelmektedir. Şia'nın temelini Hz. Peygamber'in vefatından sonra yerine geçecek Halife'nin Ehl-i beyt'ten birisinin olması tartışması oluşturur. Bilindiği gibi ilk zamanlarda Hz. Ali'nin taraftarlığıyla siyasî olarak ortaya çıkan bu ekol, daha sonraları, takriben hicrî üçüncü asırda itikadî bir ekol haline dönüşmüştür. Bu ilk dönem Şiiliği yalnızca siyasal anlamda Hz. Ali taraftarlığını içerir, itikadî bir yapı arz etmezken sonraları özellikle Kerbela Hadisesi'nden sonra şiddeti artan imamet meselesi Şiilerce tamamen dinin bir temeli gibi görülmüş ve üzerine kelâmî tartışmalar yapılmaya başlanmıştır.

Şîî anlayışa göre, Hz. Ali bizzat Hz. Peygamber'in vasiyeti ile halife tayin olunmuştur. Halifelik seçim yoluyla değil, nasla Hz. Ali'ye aittir. Bunun vucûbiyeti yani gerekliliği kesindir.²

Buradan hareketle Şiiliğin imamet doktrini, Hz. Peygamber'den sonra halifenin Hz. Ali olduğu, ondan sonrada imamet/ devlet başkanlığının onun çocuklarıyla silsile halinde devam edeceği şeklinde açıklanabilir. Yine bu öğretiyeye göre imamet, Müslüman bireylerin görüşüne havale edilebilecek genel bir sorun değildir. Bu sebeple imameti üstlenecek birey de insanlar tarafından seçilemez. Çünkü imamet dinin rüknü ve İslâm'ın bir esasıdır. Bu sebeple onu ihmal ederek işi Müslüman bireylere devretmek Peygamber için caiz değildir. Peygamber'in bizzat İslâm toplumuna imam tayin etmesi gereklidir.³

Şiilere göre imamet, nübüvvetin (peygamberliğin) devamı niteliğinde olduğundan gerekli (vacip) bir kurumdur. Bu Allah'a düşen bir gerekliliktir. Çünkü Şîî itikadınca imamet ve velâyet, nübüvvet gibi Allah tarafından verilen ilahî manevî ve ruhânî bir makam ve mevki olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden de imam, ilâhî emir ve İslâm Peygamber'inin

¹ Fransızca bir kelime olan Kült (culte): 1.Tapma, tapınma 2. Din 3. Dini tören, ibadet, âyin anlamlarında kullanılmıştır. Bkz. Komisyon, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, (Ankara, 1988), c. II, 947.

² el-Hillî, İbn Mutahhar, *Keşfü'l-Murad fi Şerhi Tecrîdi'l-İtikâd*, Bombay, 1310/1892, 224.

³ Şehristânî, Ebi'l-Feth Muhammed b. Abdulkerim, *el-Milel ve'n-Nihal*, thk. Ahmet Fehmi Muhammed, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, trs. 144-145; İbn Haldun, *el-Mukaddime*, Daru't-Tunusiyye li'n-Neşr, Tunus, 1993,

tayini ile belirlenir.¹ Bu hak ne kamuoyuna ne bir takım bireylerden oluşan şurâya devredilemeyeceği gibi şahsî vasiyet ve tavsiyeyle de birisine verilemez.² Yani imamın belirlenmesi işi insanların seçimine bırakılamayacak kadar ciddi ve önemli bir olgudur.

Şîi inancına göre, Hz. Peygamber kendisinden sonraki halifesini ve imamını nassla yani şu sözleriyle belirlemiş ve tayin etmiştir³: “*Ben kimin mevlâsı (efendi dostu) isem Ali de onun efendisi ve dostudur, Allah'ım! Ali'yi seven herkesi sev, düşman olana düşman ol. Yardım edene yardım et, hor göreni hor tut.*”⁴ “*Sen benim yanımda Musa'nın yanında Harun gibisin, fakat benden sonra Peygamber gelmeyecektir.*”⁵ Hz. Ali bu şekilde imamete tayin edilmiştir. Hz. Ali'den itibaren her imam kendisinden sonrakini tayin etmiştir. İmamlar Hz. Peygamber'in emri ile birbirlerini (bir önceki imam sonrakini) kendi yerlerine tayin etmişlerdir.⁶ İmamın tayini doğrudan doğruya tayin edilen bireyin adını anmakla olabileceği gibi, dolaylı olarak onun niteliklerini tavsif etmekle veya simgesel bir hareketle de olabilir.⁷ Bu tayin etme işi kıyamete kadar devam eder. Çünkü Hz. Peygamber'den sonra hakkı temsil ve tatbik eden birisinin bulunması gerekir.⁸ İmam yani devlet başkanı, insanlığa doğru yolu gösterme, iyi, hayır ve güzel olan şeylere çağırma, kötülükten sakındırma gibi görevlerde Hz. Peygamber'in yerine geçmiş olur. Bu görevleri ifa etmesi için imamın her zaman bulunması

¹ Kâşifu'l-Gıta, Muhammed Hüseyin, *Şia Nedir*, çev. Abdullah Ünlü, İstanbul, 1996, 31-32.

² Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 144-145; Hamedânî, Ahmed Sabri, *İslam'da Caferi Mezhebi ve İmam Cafer Sadık Buyrukları*, Ankara, 1983, 80.

³ Nevbahtî, Ebu Muhammed Hasan b. Musa, *Kitab Fıraku's-Şia*, Matbatu't-Devle, İstanbul, 1931, 16; el-Eş'arî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail, *el-İbâne an Usuli'd-Diyâne*, thk. Beşir Muhammed Uyûn, Dımeşk, 1413/1993, 170; Kâşifu'l-Gıta, *Şia Nedir*, 39; Tebrizî, Muhamed Sabirî, *Caferi Mezhebine Göre Dinin Esasları*, Çev. Hüseyin Perviz Hâtemî, İstanbul, 1965, 22-25; Hamedânî, Ahmed Sabri, *İslam'da Caferi Mezhebi ve İmam Cafer Sadık Buyrukları*, Ankara, 1983, 84-85; Komisyon, *Ehl-i Beyt Mektebine Göre İslâm'da Usûl-u Din*, çev., Cafer Bayar, Kevser Yay., İstanbul, 2001, 240.

⁴ Aclunî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ*, Beyrut, 1352/1933, II, 274.

⁵ Tirmizi, Ebu İshak Muhammed b. İsa es-Sevrî, *Sünen*, Menakıb, 20, Çağrı yay., İstanbul, 1992; İbn Mace, Ebi Abdullah Muhammed b. Yezid, *Sünen*, Mukaddime, 11, İstanbul, 1992; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Beyrut, 1405/1985, I, 170, 177.

⁶ Şeyh Sâduk, Ebû Câfer Muhammed b. Ali İbn Bâbeveyh el-Kummî, *Risaletu'l-İ'tikâdâtî'l-İmamiyye (Şîi -İmamiyye'nin İnanç Esasları)*, çev. E.Ruhi Fığlalı, Ankara, 1978, 109; Tebrizî, *Caferi Mezhebine Göre Dinin Esasları*, 26-27; Tritton, A.S, *İslâm Kelâmı*, Çev. Mehmet Dağ, Ankara, 1983, 25.

⁷ Tritton, *İslâm Kelâmı*, 25.

⁸ Kâşifu'l-Gıta, Muhammed Hüseyin, *Aslu's-Şia ve Usûluhâ*, Kahire, 1968, 109 vd.

gerekir.¹ İmam, Hz. Peygamber'in genel velayetine sahip olduğundan insanların işlerini düzenleyen bir rehber konumundadır. İnsanlar arasındaki uyuşmazlıkları ortadan kaldırarak barış ve huzuru sağlar. Yani zulme engel olarak adaleti sağlamış olur. Yine Şîî imamet doktrinine göre Allah, insanlığa peygamber göndererek onları doğru yola ulaştıracak peygamberden mahrum etmemişse, peygamberden sonra da imamlar tayin etmek suretiyle onları rehbersiz bırakmamıştır. Yani peygamberden mahrum/yoksun kalmayan Müslümanlar, imamdan da mahrum olamazlar.² Bu nedenle imamet lüzumlu bir kurumdur.

İmamlar da peygamberler gibi günahsız /ma'sum (günahlardan korunmuş) kimseler olup ismet sahibidirler. İmamlar büyük ve küçük her türlü günahtan korunmuştur. Çünkü imam dinin koruyucusu ve tatbik edicisi konumundadır.³

Şîî telakkiye göre imamlar bilgilerini peygamberler gibi vahiy yoluyla değil de, bir nevi kudsî kuvvet olan ilham yoluyla edinirler. İlk imam bilgilerini Peygamber'den sonrakiler de kendinden önceki imamdan alır. İmam mercii mutlaklıdır. Sosyal hayatta ortaya çıkan yeni sorunların çözümü için ona başvurulur. Dini hükümleri o verir. İmam çözülmesi gereken yeni bir sorunla karşılaşırsa sahip olduğu kudsî kuvvet yoluyla bu soruna çözüm bulmalıdır. Bu demek oluyor ki imam karşılaştığı sorunları aklî istidlal yoluyla değil, kalbine doğan ilhamlar vasıtasıyla halletmektedir.⁴ Çağdaş Şîî bilginlerinden Allame Tabatabâî de imamların bilgisiyle ilgili olarak "Haddi hesabı olmayacak kadar çok olan bu hadisler gereğince, İmam (a.s) iktisab yoluyla değil de ilahî bağış yoluyla her şeye vakıf ve her şeyden haberdar olup istediği her şeyi Allah'ın izniyle en küçük bir teveccühle bilir."⁵ demektedir.

¹ el-Hillî, İbn Mutahhar, *el- Babü'l-Hâdî Aşere*, (Mikdad b. Abdullah (Nafi' Yevmi'l-Haşr) ve Ebu'l-Feth b. Mahdumil-Hüseynî 'nin (Miftâhu'l-Bâb) isimli şerhleriyle beraber), thk. Mehdi Muhakkik, Tahran, 1365/ 1945, 52.

² Benzer ifadeler için bkz. Kâşifu'l-Gıta, *Şia Nedir*, 54-46; Tebrizî, *Caferi Mezhebine Göre Dinin Esasları*, 26.

³ el-Hillî, İbn Mutahhar, *Keşfü'l-Murad fi Şerhi Tecdî'l-İtikâd*, Bombay, 1310/1892, 224; Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 144-145

⁴ Buna benzer ifadeler için bkz. Vloten, Gerlof Van, *Emevi Devrinde Arab Hakimiyeti, Şia ve Mesih Akideleri Üzerine Araştırmalar*, Çev. Mehmet Said Hatipoğlu, Ankara, 1986, 50.

⁵ Tabatabâî, Allame, 'Masum İmamın İlmi', *Ehl-i Beyt Mesajı*, Yıl: 2, Sayı: 5, Haziran-Ağustos 1994, 95.

Yine Şia'ya göre imama itaat ve onu kabul etmek, iman esasların (rüknu'd-din) dandır.¹ İmama itaat Allah'a ve Resulüne itaattir. Şîi inancına göre imamları sevmek, iman; onlardan nefret etmek küfürle eş değerdir. Onların buyruğu Allah'ın emri; yasakları da Allah'ın nehyi mesabesindedir. Buna paralel olarak onlara itaat Allah'a itaat; onlara karşı gelme Allah'a itaatsızlık; onların dostları Allah'ın dostu (Velî) ve düşmanları da Allah'ın düşmanlarıdır.²

Şîiler, imamlarını anılan niteliklere ilave olarak Hz. Peygamber'in sahip olduğu diğer vasıflarla da donatma eğilimindedirler. Bu meyanda imamların peygamber gibi cömertlik, şecaat, iffet, doğruluk, adalet, tedbirli olma, akıl ve hikmet gibi yüksek insanî niteliklerde insanların en faziletlisi ve üstünü olması gerektiğine inanmaktadırlar. Şîi telakkî imamlara bu özellikleri atfettiklerinden olsa gerek, onları Hz. Peygamber'den sonra dinî hüküm ve ahkâmın mercî, beyan ve kanun koyma bakımından dinin başvuru makamı, tefsir ve tevil yönünden Kur'an'a tahsis edilen kişiler olarak kabul etmiş, değer atfetmişlerdir.³

Şîi inancına göre imamların sonuncusu olan 12. imam Muhammed Mehdi gaybette olduğundan, günümüzde onları dinde müçtehit seviyesine yükselmiş 'Ayetullah'lar temsil etmektedir.

Şîiliğin, imamet kurumunu nübüvvetin devamı gibi görmeleri, Hz. Ali'nin nass ve tayinle bizzat Hz. Peygamber tarafından kendi yerine halife tayin edildiği iddiası ve yine imamları Peygamber seviyesine yükseltmeleri vahyî temellere dayanan din anlayışıyla örtüşmemektedir. Zira imama inanmak Şia'nın iddia ettiği gibi iman esaslarından değildir. İman esasları bizzat Allah tarafından belirlenmiş Kur'anî ayetlerle de sabittir: "*Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman edenlerin....tutum ve davranışlarıdır.*"⁴; "*Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse derin bir sapıklığa düşmüş olur.*"⁵ Görüldüğü gibi imama yahut imamete inanmak iman esasları içinde bulunmamaktadır.

¹ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 144-145; İbn Haldun, *el-Mukaddime*, 250; Kâşifu'l-Gıta, *Aslu'sh-Şia ve Usûluhâ*, 133 vd; Muzaffer, Muhammed Rıza, *Akâidü'l-İmâmiyye*, Kahire, 1381, 49-60.

² Şeyh Sâduk, *Risaletü'l-İ'tikâdâtü'l-İmâmiyye*, 110.

³ Muzaffer, *Akâidü'l-İmâmiyye*, 59-60; Taftazanî, Ebu'l-Vefa, *Ana Konularıyla Kelam*, Çev. Şerafeddin Gölcük, Konya, 2000, 98; Özarslan, Selim, "Şia'nın Dini Otorite Anlayışı ve Günümüze Yansımaları", *Dini Otorite*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2006, s. 411-430

⁴ Bakara, 2/177; Ayrıca bkz. Bakara, 2/ 98, 285.

⁵ Nisa, 4/136.

Hız. Ali'nin imameti/ devlet başkanlığı, Şia'nın iddiasının¹ aksine Hız. Peygamber'in nass ve tayiniyle gerçekleşmemiş olup, Hız. Osman (ö. 656)'ın öldürülmesinin² ardından Ehlü'l- Hal ve'l- Akd (şûraya mensup bireyler, sahabenin ileri gelenleri) niteliğini taşıyan sahabenin yeminle bağlılık sözüyle (biat akdiyle) yani seçimiyle olmuştur.³ Devlet başkanını belirlemede seçim yöntemi, asırlardır uygulanmış ve dünya üzerinde bu yöntemi yadırgayan herhangi bir kimse olmamıştır.⁴ İmamet, Şia'nın kabul ettiği gibi Nübüvvet'in ya da Risalet'in bir devamı değil, insanların dini ve dünyevi işlerini düzenleyen siyasi-beşerî bir kurumdur.⁵

Hız. Ali, Hız. Ebu Bekir'e beyat etmeye tepki gösterdiği ve bundan kaçındığı yönündeki Şia'nın iddialarının aksine Allah yolunda kimsenin kınamasından çekinmeyen Ebu Zerr, Ammar b. Yasir, Suheyb gibi diğer sahabeler gibi Hız. Ebu Bekir'in hükmüne tam olarak itaat etmiş ve onun imametini kabul etmiştir. Öyle ki onun döneminde meydana gelen Benû Huneyfe gazvesine katılmış, bu gazvede ganimet olarak alınan bir cariyeyi de odalık edinmiştir. Hız. Ali'nin, Hız. Ebu Bekir'in Halife seçildiği Sakife toplantısında bulunmadığı doğrudur. Zira Hız. Ali, Hız. Peygamber'in vefatıyla hüzne boğulmuş, bir süre kendi başına kalmıştır. Daha sonra diğer sahabeler gibi şahitlerin huzurunda Hız. Ebû Bekir'e beyat etmiştir.⁶

2. 2- Matem İnanıcı

Hız. Hüseyin'in Kerbelâ'da hunharca katledildiği 10 Muharrem yani aşure günü, Şiilerce önem kazanarak Hız. Hüseyin'in intikamını alma

¹ İmametın nass ve tayin yoluyla sabit olduğunu iddia edenler yalnızca Şia'nın İmamiyye kolu değil, Zeydiyye'nin Cârudiyye kolu ile Abbasiyye'nin er-Ravendiyye kolu da bu düşüncüyü paylaşmaktadır. İmametın seçim yoluyla sabit olduğunu ileri sürenler ise Ehl-i Sünnet'in çoğunluğu ile Mutezile'nin çoğunluğu, Hariciler ve Neccariyye'dir. Ravendiyye, Hız. Peygamber'in vefatından sonra imametın amcası Abbas'ın hakkı olduğunu ile sürmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bağdadî, Ebu Mansur Abdulkâhir b. Tahir b. Muhammed, *Usulu'd-Din*, Beyrut, 1401/1981, 279, 281.

² Üçüncü Halife Osman b. Affân, Ehl-i Sünnet inancına göre haksız yere öldürülmüştür. Zira bireyin katlini yani öldürülmesini gerektiren şeyler bellidir. Onun öldürülmesini gerektirecek herhangi bir sebep bulunmadığından haksız yere öldürüldüğünde kuşku yoktur. Bkz. Cüveynî, İmamü'l-Haremeyn Ebu'l-Mealî Abdülmelik, *Kitabu'l-İrşâd ilâ Kavâitü'l-Edilleti fî Usuli'l-İ'tikâd*, thk. Esad Temim, Beyrut, 1413/1992, 364.

³ Nesefî, Ebû'l-Muîn Meymûn b. Muhammed, *Temhid fî Usuli'd-Din*, Thk. Abdulhayy Kabil, Daru's-Sekâfe, Kahire, 1407/1987, 113; Nesefî, Ebu'l-Muîn, *Tabsiratü'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, thk. Claude Salame, Dımaşk, 1993, II, 879; Pezdevi, Ebu'l-Yusr Muhammed, *Usulu'd-Din*, (*Ehli Sünnet Akaidi*), Çev. Şerafettin Gölcük, İstanbul, 1988, 257, 277.

⁴ Cüveynî, *Kitabu'l-İrşâd*, 356.

⁵ Bkz. Cüveynî, *Kitabu'l-İrşâd*, 357.

⁶ Cüveynî, *Kitabu'l-İrşâd*, 361.

ahdinin tazelandığı bir matem günü olmuştur.¹ Şiîlerin bu algısı onları diğer/ Sünnî Müslümanlardan daha farklı bazı gelenek ve göreneklerin sahibi kılmış, sosyo-politik bir hadiseyi ve onu anmayı yani “matem” ve “acı çekmeyi” ritüele dönüştürmüştür. Bu sebeple başta İran, Irak, Lübnan, Yemen ve Bahreyn olmak üzere Şiî dünya Hz. Hüseyin için Muharrem ayının ilk on bir gününde “tâziye âyinleri” adı altında dini törenler düzenlenmektedir. Esasen dinin yasakladığı bu türden bir matem, Şiî düşüncesi ve inancın canlı tutulmasında ve mezhep bütünlüğünün sağlanmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Yani Hz. Hüseyin’in şehit edilmesi olayı Şiî zihniyet tarafından siyasî ve dinî-mezhebî ayrışmada kullanılmıştır. Yoksa İslâm tarihinde Ehl-i beyt’ten olan bireyler içinde ilk öldürülme hadisesi Hz. Hüseyin’inki değildir. Yedi ay, yedi gün halifelik yapan ağabeyi Hz. Hasan (ö. 49/ 669), Şiîlere göre hanımı Ca’de bint Eş’as el-Kindî tarafından zehirlenerek², babası Hz. Ali b. Ebî Talib de Hâricilerden Abdurrahman b. Mülcem tarafından Ramazan ayının bitmesine yedi gün kala Cuma sabahı Kûfe’de hançerlenerek öldürülmüştür. Cenaze, gasil, defin işlemlerini ve namazını da oğlu Hasan kıldırılmıştır.³ Bunlara İslâm’ın ikinci halifesi Hz. Ömer (ö. 23/ 644) ve üçüncü halifesi Hz. Osman’ın (ö. 35/ 656) hançerlenerek şehit edilmelerini de ekleyebiliriz. Hz. Osman hazin bir şekilde öldürülmüş ve gece vakti defnedilmiştir.⁴ Ancak daha sonraki zamanlarda bunların hiçbirinin ölüm yıl dönümleri anılmamış, Hz. Hüseyin’inki gibi taziye ritüeline, mateme dönüştürülmemiştir. Çünkü onların şehit edilmeleri olaylarının arka planında Şîa’ca kullanılabilecek düzeyde güçlü siyasî etkenler bulunmamaktadır.

Şiîlerin bu matem günü algısını değiştirmek yani Hz. Hüseyin’in öldürülmesini unutturmak için Emevîler, Muharrem’in onuncu gününü bir bayrama dönüştürmeye çalışmışlar ve aşura günü etkinlikleri düzenlemişlerdir. Tarihi kaynakların verdiği bilgiye göre Emevîler başka bir

¹ Yusuf Şevki Yavuz, “Aşûra”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, 1991), c. IV, 25-26.

² Hz. Hasan’ın eşi tarafından zehirlenerek öldürüldüğü iddiası Şiîlere özgü olup Sünnilerce kabulüne imkân bulunmamaktadır. Çünkü bu iddiayı teyit edecek bir belge ya da kaynak yoktur. Hz. Hasan bir rivayete göre Medine’de vefat etmiş, cenaze namazını o sırada Medine valisi olan Sa’id b. el-As kıldırılmıştır. Hicretin 3. yılında doğan Hz. Hasan öldüğünde kırk altı yaşındaydı. Bkz. Halife b. Hayyât, *Tarihu Halife b. Hayyât*, 250-251.

³ Şeyh Sâduk, *Risaletu’l-İ’tikâdâtî’l-İmamiyye (Şiî-İmamiyye’nin İnanç Esasları)*, s. 115; Halife b. Hayyât, *Tarihu Halife b. Hayyât*, 246, 250; el-İsfehânî, Ebu’l-Ferec Ali b. Hüseyin b. Muhammed, *Mekâtilu’t-Talibiyyîn*, thk. Seyyid Ahmed Sakr, (Kahire, 1946), 41; Hz. Hüseyin’in kâtili Şiî âlim Şeyh Saduk’a göre Sinan b. Enes en-Nehâî isimli bir şahıs iken Halife b. Hayyât’a göre Şimr b. Zi’l- Cevşen’dır. Bkz. Şeyh Sâduk, *Risaletu’l-İ’tikâdâtî’l-İmamiyye* s. 115; Halife b. Hayyât, *Tarihu Halife b. Hayyât*, 289.

⁴ Halife b. Hayyât, *Tarihu Halife b. Hayyât*, 220-221.

deyimle Ümeyye oğulları, aşura gününde yeni elbiseler giyerek süslenmişler, gözlerine sürme çekmişler, dâvetlerde bulunarak ziyafet vermişler, helva ve tatlılar yiyerek bayram yapmışlardır. Bu âdet ya da uygulama Emeviler'in iktidarı boyunca halk arasında devam ettiği gibi onların yıkılmasından sonra da varlığını sürdürmüştür. Emevî Hanedanının başlattığı bu uygulama Osmanlılarda ve bugün Anadolu'nun çeşitli yerlerinde, aşura aşısı gibi ritüellerle devam ettirilmektedir. Bu da bu olayın dolaylı da olsa Sünnî kesimin inançları üzerinde de birtakım etkileri olduğunu göstermektedir. Sünnilerin Aşura gününe verdiği anlam ve önemin arkasında Hz. Peygamber'in uygulamalarının olduğu da bir başka gerçektir. Muharrem'in onuncu günü oruç tutmak, Hz. Nuh'tan itibaren bütün Sâmi dinlerde var olan Hz. İbrahim'den de Araplara intikal eden ve İslâmî devirde de olumlu sayılan bir gelenektir. Nitekim Hz. Peygamber Medine'ye hicret edince aşura gününde oruç tutmuş, ramazan orucunun farz kılınmasıyla bu uygulamasını terk etmiş, ancak isteyenlerin bu orucu tutabileceğini belirtmiştir.¹ Bu da gösteriyor ki Sünnilerin aşura gününe verdikleri değerinde Hz. Musa'nın ve kavminin Firavun'un zulmünden ve Kızıldeniz'den kurtuluşu anısına Yahudilerce yapılan bayram şeklindeki kutlamalara karşı Hz. Peygamber'in "Biz Musa'ya sizden daha yakınız"² diyerek bu günde sadece geçmiş peygamberlerin sünnetine uyarak oruç tutulmasını emretmesi önemli bir yer tutmaktadır.

Şîîler ise Hz. Hüseyin'in katledilmesinden sonraki aşura günlerinde şehitlerin efendisinin yani Hz. Hüseyin'in katledilmesinden duydukları acıyla feryat figan edip ağlamışlar, o zamanki adı Medinetü's-Selâm olan Bağdat ve benzeri şehir ve bölgelerde duyumsadıkları bu acı ve hüznü çeşitli şekillerde dışa vurmuşlardır.³ Öte yandan bazı zahit Şîîler'in Muharrem'in dokuzuncu gününde de oruç tutarak⁴ bu günü de yasa dâhil ettiklerini söyleyebiliriz.

Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesi olayının, Şîîlerin sembolü haline gelen siyasi otoriteyi meşru saymama ve haksızlığa, zulme isyan

¹ Buhari de geçen Hz. Aişe'nin rivayeti şöyledir: "Aşura Kureys'in Cahiliye döneminde oruç tuttuğu bir gündü. Resulullah da buna riayet ediyordu. Medine'ye hicret edince bu orucu devam ettirmiş ve başkalarına da emretmişti. Ramazan orucu farz kılınca kendisi aşura gününde oruç tutmayı bırakmış, bundan sonra Müslümanlardan isteyen bu günde oruç tutmuş dileyen de tutmamıştır." Buhari, "Savm", 69; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 29-30; Ayrıca bkz. Topaloğlu, B. & Çelebi, İ., *Kelam Terimleri Sözlüğü*, İsam yay., İstanbul, 2010, 31.

² Buhari, "Savm", 69; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 359-360.

³ el-Bîrûnî, Ebu'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed, *el-Âsârü'l-Bâkiye an Kurûni'l-Hâliye*, Nşr. C. Eduard Sachau, (Leipzig, 1923), 329.

⁴ Ahmet Güner, *Büveyhilerin Şîî-Sünnî Siyaseti*, (Tibyan Yay. İzmir, 1999), 102.

kültüne bir de “matem” ve “acı çekme” kültürünü kattığı gözlemlenmektedir. Bu matem kültürü yahut anlayışı Şîî Büveyhîler devrinde Muharrem ayının, aşure günlerinin Kerbelâ şehitleri için resmi törenlerle matem kabul edilmesiyle daha da yaygın bir hal almıştır. Yani Şîîlerin geliştirdikleri matem kültürü, zihnî ve duygusal boyuttan çıkarak sosyal hayatın vaz geçilmezleri arasına girerek görünür hale gelmiştir. Bu uygulama yani matem uygulaması Büveyhî Emiri Muizzü'd-Devle'nin emriyle hicri 352, miladî 963 yılının 10 Muharrem gününde Bağdat'ta resmi olarak başlamıştır. Bu emir üzerine insanlar, Hz. Hüseyin'in öldürülmesinin matemî olmak üzere dükkân ve işyerlerini kapatarak alışverişlerine son vermişler, kasaplar hayvan kesmekten, aşçılar yemek pişirmekten, tatlı ve helvacılar tatlı ve helva yapmaktan, sucular ise su dağıtmaktan alıkonulmuştur. Sokaklarda insanlar kıldan yapılmış kaba saba elbiseler içinde ağlayıp dolaşarak hüznlerini ifade etmeye başlamışlardır.¹

Hz. Hüseyin'in katledilmesiyle birlikte şehitlik bir nevi ritüele dönüşmüştür. Her yıl İmam Hüseyin'in şehit edilmesi anısına düzenlenen anma toplantıları acı çekme ve o ıstırabı (Hz. Hüseyin'in çektiği acı ve elemi) duyumsama şeklinde tezahür eden siyahlara bürünmüş bir ayine evrilmiştir. Kadın erkek insanların saçları dağınık, siyahlara bürünmüş, yüzleri siyaha boyanmış bir durumda kendilerini yumruklayarak, elbiselerini parçalayarak perişan bir halde cadde ve sokaklarda feryad figan içinde yürümeleri, Şîîlerin mezhebî bir inancı haline getirilmiştir.² Bağdat'ta başlayan Hz. Hüseyin adına yapılan bu matem merasimine o zamanki Ehl-i Sünnet mensupları rıza göstermemişlerse de mâni olmaya da güç getirememişler ve bu bid'at senelerce devam etmiştir.³ Günümüzde ise Irak, İran, Lübnan, Bahreyn, Yemen hatta İğdır ve İstanbul Halkalı'da yaşayan Şîî- Caferilerce düzenlenen bu anma toplantılarında sergilenen başa, göğse ve sırtta zincirlerle vurarak, dövünerek acı çekme tablosu bu düşünceyi destekler bir tarzda gözler önünde durmakta ve varlığını sürdürmektedir.⁴ Oysa ki vahyî temellere dayanan İslam itikadında ve Hz. Peygamber'in sünnetinde bireyin bedenine zarar verecek şekilde acı çekme anlayışı yoktur hatta reddedilmiştir.

¹ İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *el-Muntazam fi Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülük*, (Haydarabad, 1358), VII, 15; Ayrıca bkz. Metin Bozkuş, *Büveyhîler ve Şîilik*, (Vizyon Yayıncılık, Sivas, 2003), 121.

² İbnü'l-Esir, İzzüddin Ebu'l-Hasan, *el-Kâmil fi't-Târîh*, (Beyrut, 1977), VIII, 549

³ Suyûti, Celeleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekir, *Târîh'ul-Hulefâ*, thk. Muhammed Abdulhamid, (Beyrut, 1988), 450.

⁴ Selim Özarlan, “İraktaki Şîiler ve İnançları”, *II. Orta Doğu Semineri Düünden Bugüne Irak*, (Uluslararası Katılımlı, Elazığ, 27-29 Mayıs, 2004, Bildiriler II, Elazığ, 2006), s. 467.

2.3- Sahâbeye Lânet Okuma/ Sebbü's- Sahâbe

Şîîlerin sahâbeye lânet etme ya da lânet okuma anlayışları da yine Şîî Büveyhiler zamanında Kerbelâ hadisesinin resmi mateme dönüştürülmesinden bir yıl önce 351 / 962' de alenen uygulamaya konulmuştur. Bağdat'taki camilerin duvarına "Allah, Muaviye b. Ebî Süfyan'a, Fedek'i Fâtıma'dan gasp edene, Abbas'ı şûradan çıkarana, Ebû Zer el-Gifârî'yi sürgün edene, Hasan'ın dedesinin yanına defnedilmesine engel olana lânet etsin" türü ifadelerle sahâbenin ileri gelenlerini lânetleyen yazılar yazılmıştır. Bağdat'ta yaşayan Sünnî Müslümanların geceleyin Sebbü's-Sahâbe diye anılan bu yazıları silmeleri üzerine, Büveyhî yöneticiler bu ifadeleri yumuşatma gereği duyarak bu lânet ifadelerini şu biçime dönüştürmüşlerdir: "İster öncekilerden ister sonrakilerden olsun, Rasûlullah'ın Ehl-i beyti'ne zulmedenlere Allah lânet etsin." Bununla birlikte Muaviye'nin isminin lânet ifadeleri arasında kaldığı da ifade edilmektedir.¹ Sebbü's-Sahâbe uygulamaları ve anlayışı bu tarihten itibaren Bağdat'ın dışındaki Şîî-Fâtîmi bölgelerine de yayılmış, Şîîlerin kendi cami ve mahallelerinde ve yoğun olarak buldukları Mısır vb. gibi yerlerde devam edip gitmiştir. Yine Hz. Hüseyin'in ölüm yıl dönümlerinde onun şehâdetini tarihî-menkıbevî bir tarzda acıklı ve duygusal bir üslupla anlatan maktel türü eserler, mukaddes bir kitap gibi okunmuştur. Şîî şairlerin yazdığı şiirler de Niyahacılar tarafından ağlamaklı bir üslup ve makamlı bir şekilde söylenmekte, hüznün ve acıyı doruk noktasına ulaştıran bu ağıtlar Şiilerce bir ibadet edasıyla dinlenmektedir.²

2. 4- Kerbelâ'nın Kutsal /Harâm Mekan Sayılması (Atebât)

Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesi hadisesi ve bu olguya yüklenen dinî anlam zamanla gelişim sürecine girmiş, Ali b. Hüseyin Zeynelabidîn (ö. 95/ 714), Muhammed Bâkır (ö. 114/732) ve Ca'fer es-Sâdık'tan (ö. 148/ 765) gelen rivayetlerle Hz. Hüseyin'in kabrini ziyaret etmenin meşruluğu ve faziletine dikkat çekilmiştir.³ Bu da Şîîlerin buraya ziyaretlerini artırmıştır. Bîrûnî (ö. 440 / 1048) de Emevîler döneminden başlayarak Şîîlerin Kerbelâ'da bulunan Hz. Hüseyin'in mübarek kabrini ziyaret ettiklerini bildirmektedir.⁴ Esasen Hz. Hüseyin'in kabrinin ziyaret edilmesi, öldürülmesinin hemen sonrasında başlamıştır. Kendilerine

¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülük*, VII, 7-8.

² Şeyma Güngör, 'Hadikatü's-Suadâ', *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. (İstanbul, 1997), XV, 21.

³ İbn Şehrâşûb, *Menâkıbu Ali Ebî Tâlib*, (Beyrut, trs.) IV, ss. 120-128.

⁴ el-Bîrûnî, *el-Âsârü'l-Bâkiye an Kurûni'l-Hâliye*, s. 329.

Tevvabûn adı verilen grubun lideri Süleyman b. Surâd'ın arkadaşlarıyla birlikte H. 65/ M. 684'de Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da bulunan kabrine gelip, Hz. Hüseyin'in öldürülmesinden dolayı ağlayıp sızlandıkları, ona rahmet okudukları, kabri başında namaz kılarak bu teessürlerinin bir gün ve bir gece boyunca devam ettiği, bu süre zarfında Hz. Hüseyin'i yarımsız bıraktıklarından dolayı Allah'tan af ve mağfiret diledikleri bilinmektedir.¹ Söz konusu saiklerle beslenen Hz. Hüseyin'in kabrini ziyarete verilen önem, zamanla meşru ölçülerin dışına çıkarak aşırı boyutlara ulaşmıştır. Türbe bakıcılar ve muhafızlar tarafından korunur olmuştur. Bu hizmetleri yapanların ücretleri Abbasî halifesi el- Mehdi'nin annesi Ümmü Musâ tarafından kurulan vakıftan karşılanmış, Harun Reşid zamanında da bu uygulama devam ettirilmiştir.² Bu uygulamalarla Kerbelâ toprakları kutsal (harâm) belde sayıldığı gibi burayı ziyaret de adetâ hac ile bir tutulmuştur.³ Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'daki türbesi de Hz. Ali'nin Necef'teki türbesi gibi Şiîlerce kutsal bir mekân (atebât) olarak kabul edilmiş,⁴ yılın her günü ziyaretçilerin akınına uğramıştır. Hac mevsimlerinde yoğunlaşan izdiham Muharrem ayında zirve noktasına ulaşmaktadır. Kutsal mekân olarak algılanan bu yere ziyaretler Hz. Hüseyin'in sandukasının etrafında tekbir getirilerek ve özel dualar okunarak tavaf biçiminde icrâ edilmektedir. Bu uygulama Kâbe'ye alternatif oluşturmakta, İslam'ın birlik anlamındaki tevhit ilkesini zedelemektedir. İslam'da dinin şeâirinden olmayan sembollere anlam ve değer atfetmek meşru değildir. Nitekim Hz. Ömer'in hilafeti döneminde (634-644) halk Hudeybiye'de Rıdvân Bîatı'nın yapıldığı

¹ Taberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr, *Tarîhu'l-Ümem ve'l- Mülûk*, nşr. Ebu'l-Fadl İbrahim, Beyrut, trz, V, 589-590; Onat, Hasan, *Emevîler Dönemi Şiî Hareketleri ve Günümüz Şiîliği*, Diyanet Vakfı Yayınları, (Ankara, 1993), 82-83.

² Taberî, *age*, VIII, 353-354.

³ Meclisî Şeyh Muhammed Bâkır, *Biharu'l-Envâr, el-Câmiatü Lidürari Ahbâri'l-Eimmeti'l- Ethâri*, (Beyrut: Müessesetü'l-Vefa, 1403/ 1983), XCVIII, 28-43; Mustafa Öz, "Kerbelâ", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), c. 25, 271.

⁴ Hz. Ali'nin Necef ve Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'daki türbelerinin dışında Şiîlerce mukaddes kabul edilen başka ziyaret yerleri de Irak'ın Kazimiyye ve Sâmer râ şehirlerinde bulunmaktadır ki bu yerlere Şiîlerce daha çok "atebât-ı mukaddese" ve "atebât-ı âliye" isimleri verilmektedir. Bu yerlerin ortak özelliği Şiîlerce imam kabul edilen Ehl-i beyt mensuplarının defnedildikleri mekânlar olmasıdır. Örneğin Kazimiyye'de bulunan atebede yedinci imam Musa el-Kâzım ile dokuzuncu imam Muhammed et-Takî'nin, Sâmer râ'daki atebede ise onuncu imam Ali el-Hâdî ile on birinci imam Hasan el-Askerî'nin türbeleri bulunmaktadır. Şiîlerce kutsal kabul edilen ve ziyaret edilen yerlerden biri de Hz. Ali'nin şehit edildiği Kûfe Mescidi'dir. Bkz. Avni İlhan, "Atebât", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), c. 4, 50.

Rıdvân ağacının (şeceretü'r- rıdvân)¹ altına gidip orayı ziyaret ve namaz kılmaya başlayınca, oraya kutsiyet atfedilmesinden endişe eden Hz. Ömer o ağacı kestirmiştir.² Bu durum Hulefa-i Râşidîn'den olan Hz. Ömer'in tevhit inancının korunması ve fitneye karşı duruşunu göstermektedir. Tabiîn neslinden bazı insanlar sahabenin yapmadığını yapıp bid'at çıkarmışlardı. Ağacın ziyareti ve altında namaz kılınması zamanla ona kudsiyet atfetmelerine sebep olabilirdi.

Kerbelâ su ve toprağına verilen değer - Hz. Hüseyin ve yakınlarının kanı ile karışmış olduğuna inanıldığından - o derece yüceltilmiş ki, taş toprağı, suyu kutsal, mübarek ve şifalı sayılmış, Kerbelâ ve Neced toprağından yapılan pişmiş tuğlalar (türbet veya mühr), namazda secde esnasında alnın altına konarak ibadet malzemesine (secde taşına) dönüştürülmüştür. Yine Kerbelâ toprağı Hz. Hüseyin ve Ehl-i beyt'in kanını barındırdığı için gözlere sürme diye çekilecek bir toprak olarak da kullanılmıştır. Şiilerce Kerbelâ'nın kutsal bir bölge olarak tasavvurundaki etkenin Ehl-i beyt'e duyulan derin saygı ve özlem olduğu söylenebilirse de bu şekildeki tasavvurun mâkul olmadığı ve dinî ölçüleri aştığı gözlenmektedir.

Hz. Hüseyin ve Kerbelâ adının Şiilerce kült haline dönüştürülüşüne bir başka örnek de insanların Hz. Hüseyin'in türbesi civarına yani Kerbelâ topraklarına gömülmek istemeleridir. Bu arzu ve inancın kökeninde Ehl-i beyt'e ve Kerbelâ'da şehit edilen Hz. Hüseyin'e atfedilen kudsiyet ve üstünlük telakkisi bulunmaktadır. Bu telakki Allah katındaki üstünlüğün kişinin kendi takvası olduğu³ yönündeki aslî ilkeye taban tabana zıttır. Yine bu anlayış bireyin kendi gayret ve çalışmasının karşılığını göreceğini belirten Kur'ânî düstura aykırıdır.⁴ Bu anlayış, yani Hz. Hüseyin'in türbesinin etrafına defnedilme, büyük bir üstünlük olarak kabul edildiğinden Şiiler arasında öyle yaygınlaşmıştır ki, İmam Hüseyin'e komşu olmak

¹ Yeminle bağlılık sözü anlamına gelen biat, Hudeybiye'de Mugaylân veya sakız ağacının altında yapılmıştır. Bkz. İbn Kesir, Ebi'l-Fidâ, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azîm*, Mektebetü'l-Kayyime, Kahire, 1414/1993, c. 4, s. 184; Muhammed Hamidullah, "Hudeybiye Antlaşması" *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), c. 18, 297-299.

² İbn Sa'd, Ebu Abdillâh Muhammed, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut, 1985, II, 100; Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Çelik-Şura, İstanbul, trs. c. 6, 497

³ "Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir kadından yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır." Hucurât, 49/13. Takva ise Allah'a karşı gelmekten, dünya ve ahirette bireye zarar verecek inanç, söz ve davranışlardan yani günahlardan sakınmak anlamına gelmektedir.

⁴ "Bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur. Ve çalışması da ileride görülecektir." Necm, 53/39-40.

düşüncesiyle son günlerini orada geçiren yaşlı kimselerin ve uzakta ölüp cenazeleri oraya nakledilen zengin bireylerin orada defnedilmelerinden dolayı büyük bir mezarlık ortaya çıkmıştır. Abbasi halifesi el-Mütevekkil, kendi zamanında çevresinde yapılan evlerle küçük bir iskân mahalline dönüşen Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'daki kabrini 236/ 850 yılında etrafındaki evlerle birlikte toprak seviyesine kadar yıktırılmış ve burayı ziyaret edenlere ağır cezalar vermiştir.¹ Ancak onun ölümünden sonra türbe yeniden yapılarak ziyaret edilmeye başlanmış ve halen bu uygulama belirttiğimiz biçimde devam etmektedir.

2.5- “İnsanlık İçin Kendisini Adayan Hz. Hüseyin” Telakkisi

Hz. Hüseyin'in şehâdeti üzerine ortaya çıkan inançlardan bir tanesi de Hz. Hüseyin'i, insanlığın ruhen gelişmesi için kendini adayan bir kahraman olarak telakki etmektir. Üretilen bu telakki ya da inanca göre, Hz. Hüseyin ümmetin günahlarının affı için şehit olmuş, onun şehâdetine ağlayanlar cennette Ehl-i beyt ile beraber olacaklardır. Bu tutum Şîî telakkiye sahip maktel yazarları, İranlı şair ve edebiyatçılarda oldukça yaygındır.² Bu telakki Hıristiyanların benimsediği Hz. İsa'nın insanlığın kurtuluşu için kendisini feda ettiği anlayışını çağrıştırmaktadır. Hâlbuki vahyî temellere dayanan İslâm itikadında böyle bir inanişaya yer yoktur.

İslâm tarihinde gerçekleşen bu hazin olay (Kerbelâ) kimi Şîî müelliflerce bir facia olarak değil, Şîîlerin imanını zinde tutmak için ilahî bir lütuf olarak da yorumlanmıştır.³

3. Kerbelâ Hadisesine Dayandırılarak Üretilen Şîî İnançlarının Müslümanların Birliğine Olumsuz Etkileri

Kerbelâ Hadisesi üzerine dayandırılarak ortaya çıkarılan bu Şîî inançları Müslümanların birliğine zarar vermiş ve onların ayrışmasına yol açmıştır. Yukarıdaki inançlar üzerinde genelde birleşen Şîî düşünce İslâm toplumunda “ötekiler” anlayışını geliştirmiş ve kendileri gibi düşünmeyen Müslümanların Allah'ın diniyle ilgilerinin olmadığını ileri sürmüşlerdir.⁴ Bu

¹ Taberî, *age*, IX, 185.

² Bkz. Senâî, *Hadikatü'l-Hakika*, nşr. Müderris Razavi, (Tahran, 1950); Hüseyin Vâiz-i Kâşîfi, *Ravzâtü'ş-Şühedâ*, (Tahran, trs.)

³ Raduyyiddin İbn Tâvûs, *el-Melhuf alâ Katlâ't-Tufûf*, nşr. Faris Tebriziyan, (Tahran, 1317), 12.

⁴ Örneğin meşhur Şîî bilgini Seyh Saduk (ö.381/991), masum kabul ettikleri imamlarının katillerini kâfirler, müşrikler olarak isimlendirerek onların cehennem en aşağı basamağında temelli kalacaklarını söylemiştir. Bkz. Şeyh Sâduk, *age*, s. 126. Bu değerlendirme özelde imamların katilleri için söylenmiş olsa da daha sonra Şîî olmayan geniş kitlelere de teşmil edilmiştir.

tür yorumlar etrafında oluşturulan inançlar, hiç şüphesiz İslâm toplumunun inanç birlikteliğine ve sosyal/ ictimai dirliğine hanel getirecek düzeydedir. Nitekim Şîî Büveyhîler zamanında görünür olan bu Şîî anlayış ve ritüeller, ana bünyeyi temsil eden Sünnî Müslümanlar tarafından kendi düşünüş ve inanışlarına bir baskı olarak telakki edilmiş ve Şîî – Sünnî gerginlik ve çatışmalarına zemin hazırlamıştır.¹

İslâm Tarihinde Müslümanlar arasında ayrılığa ve nifaka yol açan Kerbelâ hadisesinin her yıl anılması, Müslüman bireyler ve gruplar arasında söz konusu nifakın tazelenerek devam etmesine neden olduğu için bu acı olayın, tarihin değerlendirmesine bırakılması, İslâm toplumlarının birlik ve beraberlikleri açısından daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Nitekim bu düşünceyi önceki bilginlerimiz de benimsemiş, içlerinden tâbiinden olan Emevî Halifesi Ömer b. Abdülaziz bu hususta hepimize ölçüt olacak şu sözü söylemiştir: “Allah bizim elimizi o kanlı olaydan temiz tuttu, biz de dilimizi temiz tutar, ileri geri konuşarak zihinleri karıştırmaktan uzak kalırız.” Çünkü Kerbelâ hadisesinden bu yana konu ile ilişkin kaleme alınan eserlerin içinde bu nifakı körükleyen eserlerin hiç de az olmadığı,² konunun uzmanlarınca bilinen bir gerçektir. Kerbelâ olayını her yıl anmanın Müslüman insanlar arasında fitne ve ayrılıkları, bölünmeyi ve düşmanlığı derinleştirdiği bilinen bir husustur. Müslümanlar arasında yanı başımızda Irak, Suriye ve Yemen’de yıllardan beri yürekleri yakan Sünnî- Şîî / İmamî, Zeydî, Nusayrî savaşları sürmekte, Müslüman insanlar birbirlerini acımasızca katletmektedir. Ülkemizdeki Alevî- Sünnî itikadındaki insanlar asırlardan beridir birbirlerini ötekileştirmekte, farklı yer ve mahallelerde oturmakta, mabet ve ibadet yerlerini ayırmakta, kız alıp vermemekte, alışveriş yapmamakta, aynı sosyal ve kültürel mekânlarda bir araya gelmemektedirler. Son yıllarda, 25-30 seneden beri köylerden şehir merkezlerine ya da kırdan kente göçün artmasıyla birlikte şehir merkezlerinde Müslümanların ortak mabetleri olan Camilere alternatif Cem Evlerinin inşa edildiklerine şahit oluyoruz. Ancak bu durumun Müslümanların birliğini ve dirliğini sarsacak bir hale gelmemesine dikkat edilmelidir. Kerbelâ törenlerinin mevcut haliyle devam etmesi bu tür olumsuzlukları yeni Müslüman nesillerde de farkında olmadan

¹ Bkz. İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülük*, VIII, 150, 171-172.

² Bkz. Mir Caferzade Mir Mehmed Kerim, *Kerbelâ Yankısı*, (Bakü, 1329); Kemaleddin Şükrü, *Kerbelâ: İslam Tarihinde Nifak Hasan- Hüseyin Muaviye Yezid*, (İstanbul, 1928); Ziya Şakir, *Kerbelâ Va'kası*, (İstanbul, 1942) ve aynı müellifin *Kerbelâ'nın İntikamı*, (İstanbul, 1944); Kemal Pilavlıoğlu, *Âh Kerbelâ*, (Ankara, 1967); Nemci Onur, *Kanlı Kerbelâ*, (İstanbul, 1968); Münir Yurdatap, *Kerbelâ Fâciası*, (İstanbul, 1970); Müseyip Gazi, *Kerbelâ'nın İntikamı*, (çev. Emrullah Eraslan, İstanbul, 1995).

perçinlemektedir. Kerbelâ katliamına neden olanlar, günümüz Sünnî inançlı Müslümanları imiş gibi bir algı oluşturarak onları “Yezidin soyu” olarak isimlendirmek ve günah keçisi ilan etmek, Kerbelâ törenlerinin olmazsa olmazları arasındadır. Hz. Hüseyin’in de içerisinde bulunduğu Ehl-i beyt’i sevmek Alevî Müslümanların, onları katletmek de Sünnî Müslümanların şiarıymış gibi göstermek aslında tarihi olayları çarpıtmak demektir. Bu algıyı önceleyerek yapılan söz konusu törenlerin devam etmesi, Müslümanların vicdanlarının bölünmesine hizmet edecektir.

Yüreklere üzüntü veren Kerbelâ olayının her yıl mevcut şekliyle anılmaması, olayın değerlendirilmesinin alanın uzmanlarına bırakılması, gündelik hayatını yaşayan insanların asıl sebebini bilmeden önceden oluşturulan olumsuz algıların hedefi olmasına mani olacaktır. Ayrıca böylesi bir tutum, ümmet arasında fitne ve ayrılığın devam etmemesine, ayrılık ateşinin körüklenmemesine yarayacak, günümüz Müslümanları, tarihlerinde yaşanan acı olayların ağırlığı altında kalmayacak ve kardeşçe yaşama imkânına kavuşacaklardır.

Sonuç

10 Muharrem 61/ 1 Ekim 680 tarihinde Kerbelâ’da Hz. Hüseyin ve çocuklarının Emevî Halifesi Yezid b. Muaviye tarafından hunharca öldürülmesi olayı, bütün Müslümanlarda derin bir üzüntü oluşturmuştur. Kerbelâ Hadisesi’nden sonra ortaya çıkan bu üzüntü, ilk olarak Hz. Ali taraftarlığıyla siyasî olarak gün yüzüne çıkan Şîî hareket mensuplarınca imamet nazariyesine yahut inancına dönüştürülmüştür. Kerbelâ Vakasından sonra ortaya çıkan Şîî inançların başında imamet öğretisi gelmektedir. Şîî Müslümanlarca geliştirilen bu üzüntü, daha sonra acıyı duyumsama ve matem çekme algısına dönüştürülerek bir tür inanç ve ayine evrilmiş, diğer Müslümanlardan kendilerini ayırt edici bir itikat ve uygulamaya dönüşmüştür.

Sebbü’s-Sahâbe diye bilinen Şîîlerin sahabeye lânet etme ya da lânet okuma anlayışları da yine Şîî Büveyhîler zamanında Kerbelâ olayının resmi mateme dönüştürülmesinden bir yıl önce 351/ 962’ de açıkça uygulamaya konulan inançlardan olmuştur.

Hz. Hüseyin ve diğer Ehl-i beyt mensuplarının kanlarının karıştığından hareketle Kerbelâ toprağı kutsal sayılmış, Hz. Hüseyin’in kabrini ziyaret, dinî bir ritüel olmuş, burayı ziyaret kutsanmış, Kerbelâ toprağından yapılan pişmiş tuğlalar (türbet veya mühr), namazda secde esnasında alnın altına konulan ibadet malzemesine (secde taşına) dönüştürülmüştür. Hz. Hüseyin ve Kerbelâ toprağı Şîîlerce kült haline getirilmiş, bunun neticesi olarak insanlarda Hz. Hüseyin’in türbesi civarına

yani Kerbelâ topraklarına gömülmek isteği ortaya çıkmıştır. Bu arzu ve inancın kökeninde Ehl-i beyt'e ve Kerbelâ'da şehit edilen Hz. Hüseyin'e atfedilen kudsiyet ve üstünlük telakkisi bulunmaktadır. Bunda İmameti Nübüvvetin devamı saymalarının da etkisi büyüktür.

Şîilerce Hz. Hüseyin'in şehâdeti üzerine ortaya çıkarılan inançlardan birisi de Hz. Hüseyin'i, insanlığın ruhen gelişmesi için kendini feda eden bir kahraman olarak telakki etmektir. Kerbelâ, kimi Şîî müelliflerce bir facia olarak değil, Şîîlerin imanını zinde tutmak için ilahî bir lütuf olarak yorumlanmıştır.

İslam Tarihinde olduğu gibi bugün de bu elim Kerbelâ olayının her yıl anılmasından İslam toplumunun aleyhine ancak kendi siyasî emelleri lehine hoşnut olan grup ve zümreler bulunmaktadır. Zira bu tür olaylar hileli yönlendirmeye açıktır. Tarihte söz konusu elim olay manipüle edilerek İslam toplumu çeşitli dinî inançlar etrafında birbirinden ayrılmış ve tefrikaya düşürülmüşse bugün de aynı olay üzerinden benzer sonuçlara varmak isteyen zümreler bulunmaktadır.

Şurası unutulmamalıdır ki Kerbelâ olayının her yıl anılmamasını istemek, zulmü ve haksızlığı tasvip etmek olmadığı gibi, Ehl-i beyt'i Rasulullah'ı sevmemek ve onların yüce hatırasına saygı duymamak demek de değildir. Zira İslâm'ın ana prensiplerinden birisi de kimden gelirse gelsin zulüm ve haksızlığa karşı olmak, adaletin tesisine yardımcı olmaktır. Bundan dolayı başta İmam Azam Ebû Hanife (80/150) olmak üzere birçok İslam âlimi, Emevîler'in siyasî ve politik ihtiraslarından kaynaklanan baskı ve zulümlerine karşı, Hz. Hüseyin'in torunu İmam Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebi Talib (ö. 122/ 740)'in mücadelesinde olduğu gibi Ehl-i beyt mensuplarını desteklemişlerdir. Bu sebeple Kerbelâ olayına siyasî-mezhepsel bir yaklaşımla değil, analitik bir gözle, nesnel bilgiyle ve çözüm amacıyla yaklaşılmalıdır.

Kaynakça

- Aclunî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ*, Beyrut, 1352/1933.
Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6 cilt. Beyrut: 1405/ 1985.
Bağdadî, Ebu Mansur Abdulkâhir b. Tahir b. Muhammed, *Usulu'd-Din*, Beyrut, 1401/1981.
Bozkuş, Metin, *Büveyhîler ve Şîilik*, Vizyon Yayıncılık, Sivas, 2003.
Buhârî, Ebi Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahih-i Buhâri*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
Cüveynî, İmamü'l-Haremeyn Ebu'l-Mealî Abdulmelik, *Kitabu'l-İrşâd ilâ Kavâtii'l-Edilleti fî Usuli'l İ'tikâd*, thk. Esad Temim, Beyrut, 1413/1992.

- el-Akkad, Mahmud Abbas, *el-Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib*, Kahire, 1948.
- el-Bîrûnî, Ebu'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed, *el-Âsârü'l-Bâkiye an Kurûni'l-Hâliye*, Nşr. C. Eduard Sachau, Leipzig, 1923.
- el-Eş'arî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail, *el-İbâne an Usuli'd-Diyâne*, thk. Beşir Muhammed Uyûn, Dımeşk, 1413/1993.
- el-Hillî, İbn Mutahhar, *el-Babü'l-Hâdî Aşere*, (Mikdad b. Abdullah (Nafî' Yevmi'l-Haşr) ve Ebu'l-Feth b. Mahdumil- Hüseyinî'nin (Miftâhu'l-Bâb) isimli şerhleriyle beraber), thk. Mehdi Muhakkik, Tahran, 1365/1945.
- el-Hillî, İbn Mutahhar, *Keşfü'l-Murad fi Şerhi Tecrîdi'l-İtikâd*, Bombay, 1310/1892.
- el-İsfehanî, Ebu'l-Ferec Ali b. Hüseyin b. Muhammed, *Mekâtîlu't-Talibiyyîn*, thk. Seyyid Ahmed Sakr, Kahire, 1946.
- Güner, Ahmet, *Büveyhîlerin Şî-Sünnî Siyaseti*, Tibyan Yay. İzmir, 1999.
- Güngör, Şeyma, 'Hadîkatü's-Suadâ', *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 15: 20-22. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Halife b. Hayyât, *Tarihu Halife b. Hayyât*, Halife b. Hayyât Tarihi. çev. Abdulhalik Bakır, Ankara, 2001.
- Hamedânî, Ahmed Sabri, *İslam'da Caferi Mezhebi ve İmam Cafer Sadık Buyrukları*, Ankara, 1983.
- İbn Haldun, *el-Mukaddime*, Daru't-Tunusiyye li'n-Neşr, Tunus, 1993.
- İbn Kesir, Ebi'l-Fidâ, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azîm*, Mektebetü'l-Kayyime, Kahire, 1414/1993.
- İbn Mace, Ebi Abdullah Muhammed b. Yezid, *Sünen*, Mukaddime, 11, İstanbul, 1992.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut, 1985.
- İbn Şehrâşûb, *Menâkıbu Ali Ebî Tâlib*. Beyrut, trs.
- İbn Tâvûs, Raduyyiddin, *el-Melhuf alâ Katlâ't-Tufûf*. nşr. Faris Tebriziyan, Tahran, 1317.
- İbnü'l-Cevzî. Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *el-Muntazam fi Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülük*, Haydarabad, 1358.
- İbnü'l-Esir, İzzüddin Ebu'l-Hasan, *el-Kâmil fi't-Târîh*, Beyrut, 1977.
- İlhan, Avni, 'Atebat', *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 4: 49-50, İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Kâşifu'l-Gıta, Muhammed Hüseyin, *Aslu's-Şîa ve Usûluhâ*, Kahire, 1968.
- Kâşifu'l-Gıta, Muhammed Hüseyin, *Şîa Nedir*, çev. Abdullah Ünlü, İstanbul, 1996.
- Kemaleddin Şükrü, *Kerbela: İslam Tarihinde Nifak Hasan- Hüseyin Muaviye Yezid*, İstanbul, 1928.

- Komisyon, *Ehl-i Beyt Mektebine Göre İslâm'da Usûl-u Din*, çev., Cafer Bayar, Kevser Yay., İstanbul, 2001.
- Komisyon, *Türkçe Sözlük*, 2 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988.
- Meclisî, Şeyh Muhammed Bâkır, *Biharu'l-Envâr, el-Câmiatü Lidürari Ahbâri'l-Eimmeti'l-Ethâri*, Beyrut: Müessesetü'l-Vefa, 1403/ 1983.
- Mir Caferzade Mir Mehmed Kerim, *Kerbelâ Yankısı*, Bakü, 1329.
- Muhammed Hamîdullah, "Hudeybiye Antlaşması" *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 18, 297-299, İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Muzaffer, Muhammed Rıza, *Akâidü'l-İmâmiyye*, Kahire, 1381.
- Müseyip Gazi. *Kerbelâ'nın İntikamı*. çev. Emrullah Eraslan, İstanbul, 1995.
- Müslim, Ebi Hüseyin Müslim b. Haccac, *Sahih-i Müslim*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Nesefî, Ebu'l- Muîn, *Tabsiratü'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, thk. Claude Salame, Dımaşk, 1993.
- Nesefî, Ebû'l-Muîn Meymûn b. Muhammed, *Temhîd fî Usuli'd-Din*, thk. Abdulhayy Kabil, Daru's-Sekâfe, Kahire, 1407/1987.
- Nevbahtî, Ebu Muhammed Hasan b. Musa, *Kitab Fıraku's-Şia*, Matbatu't-Devle, İstanbul, 1931.
- Onat, Hasan, *Emevîler Dönemi Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.
- Onur, Nemci, *Kanlı Kerbelâ*, İstanbul, 1968.
- Öz, Mustafa, "Kerbelâ" *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 25: 271-272. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Özarslan, Selim, "İraktaki Şiiler ve İnançları" II. *Orta Doğu Semineri Düinden Bugüne Irak*. Uluslararası Katılımlı, Elazığ, 27-29 Mayıs, 2004, Bildiriler II. Elazığ, 2006.
- Özarslan, Selim, "Şia'nın Dini Otorite Anlayışı ve Günümüze Yansımaları", *Dini Otorite*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2006, ss. 411-430
- Pezdevi, Ebu'l-Yusr Muhammed, *Usulu'd-Din, (Ehli Sünnet Akaidi)*, Çev. Şerafettin Gölcük, İstanbul, 1988.
- Pilavlıoğlu, Kemal, *Âh Kerbela*, Ankara, 1967.
- Sarıçam, İbrahim, *Emevî- Haşimî İlişkileri İslam Öncesinden Abbâsîlere Kadar*, 3. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Senâî, *Hadikatü'l-Hakika*. nşr. Müderris Razavi, Tahran, 1950.
- Suyûtî, Celaleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekir, *Târîh 'ul-Hulefâ*, thk. Muhammed Abdulhamid, Beyrut, 1988.
- Şehristânî, Ebi'l-Feth Muhammed b. Abdulkerim, *el-Milel ve'n-Nihal*, thk. Ahmet Fehmi Muhammed, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, trs.

- Şeyh Sâduk, Ebû Câfer Muhammed b. Ali İbn Bâbeveyh el-Kummî, *Risaletu'l- İ'tikâdâti'l- İmamiyye (Şiî – İmamiyye'nin İnanç Esasları)*. Çev. E. Ruhi Fığlalı, Ankara, 1978.
- Tabatabâi, Allame, 'Masum İmamın İlmi', *Ehl-i Beyt Mesajı*, Yıl: 2, Sayı: 5, Haziran- Ağustos 1994.
- Taberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr, *Tarihu'l-Ümem ve'l- Mülûk*, nşr. Ebu'l-Fadl İbrahim, Beyrut, trz.
- Taftazanî, Ebu'l-Vefa, *Ana Konularıyla Kelam*, Çev. Şerafeddin Gölcük, Konya, 2000.
- Tebrizî, Muhamed Sabirî, *Caferi Mezhebine Göre Dinin Esasları*, Çev. Hüseyin Perviz Hâtemî, İstanbul, 1965.
- Tirmizî, Ebi İsa Muhammed b. İsa b. Sevrâ, *Sünen*, İstanbul: Çağrı yayınları, 1413/ 1992.
- Topaloğlu, B. & Çelebi, İ., *Kelam Terimleri Sözlüğü*, İSAM yay., İstanbul, 2010.
- Tritton, A.S, *İslâm Kelâmı*, Çev. Mehmet Dağ, Ankara, 1983.
- Vloten, Gerlof Van, *Emevi Devrinde Arab Hakimiyeti, Şia ve Mesih Akideleri Üzerine Araştırmalar*, Çev. Mehmet Said Hatipoğlu, Ankara, 1986.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Aşûra", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 4: 24-26. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Çelik - Şura, İstanbul, trs.
- Yurdatap, Münir, *Kerbelâ Fâciası*, İstanbul, 1970.
- Ziya Şakir, *Kerbelâ Va'kası*, İstanbul, 1942.
- Ziya Şakir, *Kerbelâ'nın İntikamı*, İstanbul, 1944.